

Научен труд за присъждане на академична длъжност

„Доцент”

по специалност „Камерно пеене”

от

Д-р Елена Каралийска – Тръпкова

**„Интерпретационни и стилистични анализи на песните на
Мечислав Карлович”**

София, 2016г.

Предмет на научния труд на д-р Елена Каралийска-Тръпкова е песенното творчество на Мечислав Карлович, композитор оставил ярка следа в музикалната съкровищница на Полша. Акцентът е поставен върху стилистичните и интерпретационни особености на неговите камерно-вокални произведения, както и спецификата при подготовката и изпълнението им от български оперни певци.

Структурата на изследването се състои от увод, три глави, заключение, библиография и две приложения.

В «Глава 1» е направен опит да се пресъзведе духа на епохата, социално-икономическата среда, в която твори композитора, да се очертаят новите тенденции в полската култура в края на XIX и началото на XX век. Стогодишният период в историята на Полша между Наполеоновите войни и Първата световна война (1914 г.) е период на заличаване на Полша от картата на света като суверенна държава, на опити за асимилация на полския народ, на поредица от освободителни въстания.

Краят на XIX и началото на XX в. е време на бурно икономическо развитие. Градовете Варшава, Лодз стават важни икономически центрове. Индустриализацията катализира процесите в областта на социалната политика и културата.

Заедно с това, световните научни открития, направени по това време дават нов тласък на развитието на икономическите, социалните и културните отношения. Комуникациите на Европа с останалия свят се осъществяват благодарение на изобретяването на радиото и телефона. Достъпни са средствата за масова информация. Това допринася за взаимно културно проникване и обогатяване между народите.

В научния труд е отделено внимание на културно-естетическите влияния в епохата „*fin de siècle*” и конкретно зараждането на движението „Млада Полша” („*Młoda Polska*”) Разглежда се противоречивата философия на движението, взаимовръзките и влиянието на естетическите принципи на неговите представители върху формирането на творческия мироглед на Мечислав Карлович. Както е известно „Млада Полша” е течение, притежаващо специфични полски нюанси. Терминът е приет като наименование на епохата, която настъпва след позитивизма и най-добре

характеризира артистичните изяви, а така също и обществено-културните прояви на територията на разделена Полша. Наименованието кореспондира с подобни наименования на движения в различни страни в Европа: „Млада Франция („*la jeune France*“), „Млада Германия“ („*Junges Deutschland*“), „Млада Белгия“ („*La jeune Belgique*“), „Млада Скандинавия“ („*das junge Skandinavien*“).

В самата „идеология“ на движението „Млада Полша“ са заложени противоречия. От една страна се призовава за култура и изкуство в името на самото изкуство (*l'art pour l'art*), извън политиката, социалните и икономическите тревоги и тенденции, за „чисто изкуство“, свободно от забрани и ограничения, налагани от „конвенционалния морал“. От друга – се проповядва „култ“ към полския романтизъм и национализъм, завръщане към литература, ангажирана с обществено-политическите проблеми на полския народ.

Неоромантизмът и модернизмът функционират като конкурентни на названието на движението „Млада Полша“¹ Двете понятия – модернизъм и неоромантизъм – са равнозначни при определянето на периода, в който живее и твори Карлóвич. За тази епохата е характерно смесването на стиловете в литературата, както и трудното им определяне в живописата, скулптурата.

Групата на композиторите в състава на „Млада Полша“ е също нееднородна, съставена е от различни творчески индивидуалности. Новостите в областта на естетиката и композиторската техника на тези творци сочат близост с хармонията на Вагнер и блясъка на виртуозната техника на Рихард Щраус. Авангардната за времето си музика, която създават, е характерна с рязка промяна на настроенията – от песимизъм и меланхолизъм, до драматизъм и оптимизъм. В научния труд са изброени някои от най-изтъкнатите деятели на движението с информация за тяхната дейност и творчество: Гжегож Фителберг, Лудомир Ружицки, Карол Шимановски. Посочени са връзките и влиянието на Карлóвич върху композиторите-представители на „Млада Полша“.

¹ *Encyklopedia literatury polskiej* – W. Zielona Sowa, Kr., 2005, s. 425

Съществува спор между полските музиковеди относно принадлежността на Мечислав Карлович към културно-естетическото движение „Млада Полша”. Според изследователите Стефания Лобачевска и Юзеф Рейс, той е първият идеолог на движението.² Ревизията, направена от съвременните полски музиковеди поставя под съмнение механичното свързване на творците в това естетическо направление. Според Ж. Яхимецки (един от изследователите на творчеството на композитора): „Карлович не принадлежи пряко към организацията на движението на младите полски композитори, представено в общественото съзнание чрез конкретен идеен израз в лицето на „Млада Полша” в музиката, Карлович е включван в тази група от самото ѝ създаване и заедно с Шимановски, Ружицки и Фителберг е представял в страната и зад граница младите артистични тенденции на поколението полски музиканти на прага на ХХ в.”³

Карлович създава собствен, оригинален стил, характеризира се със специфичен тип експресивност. Той е този, който проправя пътя на Шимановски, а по-късно и на съвременните полски композитори - Лютославски, Пануфник към европейските и световни върхове.

Проф. Елжбйета Джиенбовска определя Карлович като творец, изповядващ естетиката на Романтизма, последовател на късно – романтичните традиции в музиката⁴. В своя труд „Музыкальная культура Белоруси Х-ХІХ в. в.”, проф. д-р Олга Дадимова разглежда приносът на родения в Белорусия композитор за развитието на романтичния симфонизъм⁵. Подборът на изразни средства при оркестрацията на симфоничните произведения поставя Карлович сред композиторите-романтици, творили на прага на ХХ в., отразили промените, настъпили в първото десетилетие на новия век: Дебюси, Воган Уилямс, Респиги, Равел, Малер, Брукнер, Р. Щраус.

² Dziębowska E. - „Z życia I twórczości M.Karłowicza”, PWM,Kr., 1970, s. 9

³ Пак там стр.10

⁴ Пак там стр.6

⁵ Дадимова О.В. - „Музыкальная культура Белоруси Х-ХІХвв.”, Мінск, 2012г., с.195

В «Глава 2» е направен опит да се анализират основните фактори, изградили необикновено надарената, притежаваща ярка творческа индивидуалност, писателски и организаторски талант, личност на Карлóвич - семейна среда, развитие на творческия път.

Роденият на 11 декември 1876 г. в с. Вишнево, Белоруска губерния⁶ изтъкнат полски композитор, цигулар и диригент Мечислав Карлóвич е последен представител на полско–литовски благороднически род, чието родословно дърво е проследено назад във времето до XVII в.

В научния труд е направен опит да се систематизират периодите в творчеството на композитора, като условно са определени два периода:

Първият е младежкият период, формиран под въздействие на семейната среда и следването в Берлин. В този период Карлóвич се запознава с творчеството на Римски-Корсаков, Бородин, Глазунов, Дворжак и Сметана. Младият композитор цени музиката на Шопен, Чайковски, Григ, Вагнер, Рихард Щраус, Брукнер, Регер. От своя баща Ян Карлóвич, младежът възприема любовта към френската музика. Обръща особено внимание на симфоничните творби на Берлиоз, Дебюси, Равел. Характеризира Венсан д'Енди като: „*вагнерианец във френски стил*”⁷. С възхита се изказва за произведенията на Пол Дюка.

Карлóвич е продължител на песенните традиции в полската музика. Неговият интерес към вокалната лирика е пробуден в семейната среда, отличаваща се с висока култура, където любовта към музиката изпълва ежедневието на фамилията, а достиженията на полската литература са издигнати в култ.

През 1891 г. младият композитор пише своята първа песен. За съжаление някои от ранните вокални творби на автора са унищожени. До наши дни достигат 22 песни, 21 от които са по текст на полските поети Тетмайер, Глински, Вашневски, Янковски, Асник, както и песен по стихове на Хайне в превод на Мария Конопницка.

⁶ тогава част от Руската империя

⁷Chybiński A. - „*M.Karłowicz. Kronika życia*”, PWM, Kr., s.278

В тази част на научния труд авторът проследява връзките между полската поезия и музика по онова време, тяхното взаимно влияние. Десет песни Карлович пише по стихове на Казимиеж Пшерва – Тетмайер, поет който първи дава израз на „младополските” кризисни настроения и светоглед. Стиховете на Тетмайер са изпълнени с тъга и меланхолия, притежават изразителност, музикалност, адинамичност. Карлович открива в поезията на най-яркия представител на модернистичното течение в полската литература „Млада Полша” сходни настроения, препокриване на идейно-артистичните възгледи, сходно светоусещане. Увлечението на младия композитор по лирика, разкриваща субективните преживявания доминира при избора му на поетичен текст.

Вторият период в творчеството на Карлович е свързан предимно с произведения за оркестър. Полските музиковеди считат създадената през 1897 г. Серенада за оркестър ор. 2 за подстъп към неговите по-значими симфонични произведения⁸. В нея стилът на Карлович изкрystalизира, а техниката му на композиране, силно повлияна от Вагнер и Рихард Щраус, оставя отпечатък върху цялостното му по-нататъшно творчество. Още в ранните си симфонични произведения като Симфония „Възраждане”, цигулковия концерт, младият композитор увеличава състава на оркестъра⁹, търсейки масивна звучност. В периода 1904-1906г. създава шест симфонични поеми, в които се изявява като майстор на оркестровия колорит и в които постига свой собствен стил. Карлович обогатява жанра на симфоничната поема, постигайки смесени форми, оркестрова полифония. Разширява система *dur-moll*, използвайки я като база за своите авангардни идеи. Фактурата в симфоничните творби на композитора е пластична, наситена, характеризира се с бързо сменящи се хармонии и ритмично разнообразие. Партиите на отделните инструменти са индивидуализирани.

Карлович е творческа личност, отличаваща се и с писателски и организаторски талант. През 1903 година създава и ръководи струнен

⁸ Reiss J. - „Najpiękniejsza za wszystkich jest muzyka polska”, PWM, Kr. 1958, s.204

⁹ До този момент в полската симфонична музика не се среща увеличен състав на оркестъра.

оркестър към Варшавското музикално общество „Станислав Монюшко”.¹⁰ С типичната си откровеност и смелост той публикува статии, защитавайки творбите на полските композитори, критикува пренебрежителното отношение на ръководството на Филхармонията към полската музикална култура. През 1905 г. заема длъжността директор на Варшавското музикално общество и полага усилия за популяризиране на творчеството на полските композитори¹¹, сред които са и произведенията на Миколай Краковски, творец от XVI век. Интересува се от развитието на полската цигулкова школа. Събира материали за живота и дейността на краковския лютиер Марчин Гроблич,¹² които са публикувани след смъртта на композитора от Хенрик Опенски. Сътрудничи с редакционния комитет на списанието „Lutnista”, пропагандирайки съвременните течения в изкуството, организира концерти, създава научна секция към Варшавското музикално общество. Събира и през 1904 г. публикува в Париж и Варшава неиздадени дотогава материали за Шопен. Пише статии за руски и западноевропейски композитори. Помага на своя баща Ян Карлович в изготвянето на речник на полски език в частта „музикална терминология”.

През 1907 г. се преселва в курорта Закопане, в полските Татри. Запленен от красотата и спокойствието на планината, композиторът става страстен алпинист, скиор, художник-фотограф. Сътрудничи на списанието „Татерник”, публикува статии и кореспонденции, описващи красотата на Татрите. На 32 години Карлович загива нелепо по време на самотен ски-поход в планината. На 8 февруари 1909 година той е затрупан от снежна лавина. На мястото на трагедията е поставен паметен обелиск, на който са изписани слова от поема на Хораций - „*Non omnis moriar*” .

Изследователите са категорични за ролята на Мечислав Карлович в историята на полската музика. През краткия си живот той пише само една симфония и шест симфонични поеми, но те са достатъчни за да му отредят

¹⁰ Създадено през 1871 г. Сред учредителите е и С. Монюшко. От 1891 г. носи името на „бащата на полската национална опера”

¹¹ <http://culture.pl/en/artist/mieczyslaw-karlowicz> , <http://art.sovfarfor.com/muzyka/kompozitor-mechislav-karlovich>

¹² Карлович притежава цигулка, изработена от Марчин Гроблич , за която твърди ,че не отстъпва по качество на италианските инструменти – Chybiński A. „ *M. Karłowicz. Kronika życia.....*,s.269

място сред най-големите симфонични композитори на Полша. Според музиковеда Адолф Хибїнски, Карлóвич е творецът, който в началото на ХХ в. създава най-значимата, най-съвременна музика в Полша.

В «Глава 3» са направени интерпретационни и стилистични анализи на **всички** песни на композитора, запазени за бъдещите поколения. При анализа на вокалното творчество на Мечислав Карлóвич авторът на научния труд се ръководи от артистичното верую на композитора. Повечето от разглежданите песни могат да се характеризират като дълбоки, интимни откровения. Те са образец за пълно енергетично и изразно сливане между музика и текст. Майсторството на Карлóвич се проявява в препокриване на настроенята и фактурата, а така също и в усещането за пропорция между изграждането на вокалната фраза и нейното най-точно отражение в акомпанимента, постигнато с пестеливи звукови средства. Настроенята във вокалните творби на Карлóвич продължават идеите на романтичната *Lied*. В тях композиторът е съчетал романтичните тенденции с отгласи на модернизъм, с декадентски настроения: тъга, меланхолия, носталгия. Неговите песни възпяват душата „отчаяна до смърт”, изгубения рай на детството, плаващи без посока кораби, погребален звън. Тези настроения са породени най-вече от поезията на представителя на естетическото движение „Млада Полша” - Казимиеж Пшерва -Тетмайер. Музикалната критика определя песните на Карлóвич като много „вокални”, където соловата партия е написана удобно за водене на гласа.¹³ Още за първите песни ор.1 Михал Бйернацки пише: „Красиви, благородни, добре проведени и хармонизирани творби; личи си в тях таланта,..... понякога непрактичен, но изобретателен и безспорен”.¹⁴ А за песните ор. 3 Бйернацки се изказва ласкаво: „ Мелодичността , с която се отличават(песните) ,удобната теситура, вокалност, гладкото, нетрудно водене на гласа, интересния акомпаномент-това са положителните качества, за които охотно давам своята рекомендация, мило е да се отбележи израстването на таланта, да му се обърне внимание, и още повече - да се насърчи..... ”¹⁵.

¹³ **Dziębowska E.** - „Z życia I twórczości M. Karłowicza” , PWM , Kr., 1970r.,s.121

¹⁴ Пак там,стр. 192

¹⁵ Пак там, стр.193

За последен път Карлóвич се обръща към поетичен текст през 1902г., създавайки мелодекламацията „*Към Ангела Господен*” по текст на Казимиеж Пшерва-Тетмайер от триптиха „*Dzwony*” „*Poezje. Seria piąta*”. До края на своя живот той не посяга повече към жанра на вокалната лирика. Този избор е продиктуван от неговото израстване като композитор на инструментална и симфонична музика, от желанието да твори „*освободен от оковите на поезията*”. Според Адолф Хибй̀нски композиторът „*е бил твърде чувствителен на тема промените в симфоничната музика, за да повтаря това, което вече веднъж изчерпателно е казал*”.¹⁶

Вокалните творби на Карлóвич се определят като класически достижения на полската музикална мисъл. Обръщайки внимание на техния индивидуален стил, проф. Игор Белза ги характеризира със следните определения : „*драматизъм на лиричните образи*”, „*човечност, въплътена в чувствата и преживяванията*”¹⁷. Според проф. Белза кулминациите в песните, отличаващи се с драматична изразителност, достигат до симфонично звучене. Тези произведения пленяват не само с красотата на звученето , но и със силата на претворените поетични настроения.

Акцентът в тази част на научния труд е поставен върху изпълнителските проблеми, като на базата на опита на автора се очертават конкретните особеностите за българските изпълнители, преподаватели, акомпанятори, в светлината на спецификата на творбите на полския композитор.

Важно внимание следва да се отдели на **двете приложения** към научния труд. В първото се съдържат транскрипции и превод от полски на български език на двадесет и две песни на Мечй̀слав Карлóвич, което ще улесни значително българските певци и педагози при изпълнение им. Във второто приложение са систематизирани, по реда на създаването им, всички произведения на композитора.

¹⁶Anders H. - „*Karłowicz w listach I wspomnieniach*” , PWM, Kr. 1960, s. 265-6

¹⁷ М. Карлович. „*Песни для голоса и фортепиано*” , под редакцията и предговор на И. Бэлза, Москва, „Музыка” , 1976 г.

При написването на настоящия научен труд авторът получи ценно съдействие от Полския културен институт в София. Използвана е информация от Варшавската, Минската и Московската консерватории, материали, публикувани в Лондон и Ню Йорк. Някои от цитираните първоизточници са от фонда на Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“ и библиотеката на НМА „Проф. Панчо Владигеров“. В изследването са използвани не малко сведения и информация в Интернет пространството, главно на полски, руски и английски езици. Важно значение за формирането на концепцията на изследването, определянето на целите и задачите, неговия предмет, методите за изготвяне, изискванията, баланса и основните изводи имат консултациите с професори и преподаватели от НМА „Проф. Панчо Владигеров“. Авторът изразява своята благодарност на г-н Божко Божков, преподавател по полски език в СУ „Климент Охридски“, НБУи Полския институт в София и дългогодишен официален държавен и правителствен преводач, за ценните съвети и напътствия в хода на научната работа.

Изследването е първо по рода си в България. В него се анализират и разглежда детайлно стилистичните и интерпретационни особености на всичките 22 песни на полския композитор Мечислав Карлович. То разширява познанията за късния Романтизъм в полската музика, както и за възникване и развитие на културно-естетическото движение „Млада Полша“. Чрез изучаване на песенното наследство на Мечислав Карлович, в научния труд се прави опит за разкриване на основни закономерности, присъщи на музиката на композиторите, творили през този период. Направен е опит да се проследят взаимовръзките между съдържанието, формата, структурата и комплекса изразни средства, които използва композитора.

Основна тема на научния труд е и изграждането на камерното дуо певец-пианист. Постигането на единомислие и единодействие, темата за партньорството в камерното музициране, както и работата в екип е част от анализите. Подчертана е ролята на пианиста - педагог при подготовката и интерпретацията на камерната творба.

Важен принос представлява събирането и обобщаването на нотния текст, направените транскрипции и особено преводът на български език на

разглежданите песни на композитора. Авторът прилага български превод на текстовете на 22 песни, като 20 от тях са преведени от самия него.

Настоящата разработка би следвало да се разглежда като импулс за обогатяване на нашите познания за епоха, изпълнена с противоречия, с предчувствие за надвиснала заплаха. Вярвам, че систематизираните факти, анализи, преводи и транскрипции на песните на Мечислав Карлович ще имат практическа стойност и приложение в работата и на преподавателите в НМА „Проф. Панчо Владигеров“. Песните могат да се използват и от млади български оперни певци за подготовка и участие в национални и международни конкурси.¹⁸

¹⁸ Всички цитати са преведени от автора на научния труд д-р Елена Каралийска -Тръпкова